

УДК 334

КІБЕРНЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ОБ'ЄКТАМИ РЕКРЕАЦІЇ

О. Г. БОГОСЛАВЕЦЬ

Київський національний університет технологій та дизайну

Стаття присвячена теоретичним, методичним і практичним питанням формування ефективного механізму управління об'єктами рекреації в Україні із застосуванням положень кібернетики

Становлення ринкової економіки в Україні, впровадження механізмів її реалізації призвели, в першу чергу, до змін форм власності на засоби виробництва у вигляді роздержавлення підприємств та окремого майна. Це обумовлює необхідність по-новому поглянути на процеси управління об'єктами рекреації в Україні, зокрема тими з них, що залишилися в державній власності.

Збільшується актуальність визначення форм та методів використання об'єктів рекреаційного сектору економіки України.

Об'єкти та методи дослідження

Багато сучасних практиків та науковців країни приділяють цьому питанню велику увагу і, спираючись на зарубіжний досвід, пропонують нові підходи в управлінні об'єктами рекреації в Україні.

Значний внесок у дослідження проблем розвитку і функціонування сфери рекреаційних послуг зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Азар В.І., Бережна О.О., Мацола В.І., Папірян Г.А., Стафійчук В.І., Судова-Хом'юк Н.М., Уокер Дж., Чубукова О.Ю. та ін. У своїх працях вони розглядали функціонування рекреаційної сфери, як тематику розвитку санаторно-курортної галузі в цілому, а також аналізували окремі аспекти функціонування таких інституційно-територіальних утворень, якими є рекреаційні комплекси.

Всі системи управління, які пов'язані з людьми, відрізняються високою складністю, а системи, в яких наявна велика соціальна складова, відрізняються інформаційною невизначеністю. Об'єкти рекреації відносяться до ресурсів, на які розповсюджується так звана трагедія систем спільного використання, і значна частина проблем їх функціонування пов'язана саме з недостатнім дослідженням цієї проблеми в Україні. Методологія та стратегія використання таких об'єктів змінюється відповідно до суспільних настроїв та очікувань і, у значній мірі, Україна базується на уявленнях радянської пори і є предметом дослідження у цій статті, виходячи з методу управління системою, при якому вхідною інформацією є дані про минулу діяльність.

Постановка завдання

В цій статті автором робиться спроба розглянути процес управління об'єктами рекреації в Україні з кібернетичної точки зору, оскільки кібернетика є фундаментальною наукою про управління, яка вивчає системи, спираючись на два основоположні моменти: цілеспрямованість та зворотний зв'язок. Формалізація процесів управління здійснюється саме на основі кібернетичних постулатів, оскільки механізм управління об'єктами рекреації є закритою системою, яка прагне до ідеалу – довгострокового та ефективного функціонування. Крім того, критерії ефективності функціонування об'єктів рекреації не є суто економічними та формалізованими, тому механізми зворотного зв'язку, що дають змогу

здійснювати управлінський моніторинг, необхідно будувати, розглядаючи рекреаційну систему України як сукупність підсистем, використовуючи принцип «чорного ящика».

Мета дослідження – обґрунтування необхідності використання інструментарію кібернетики, як науки, за допомогою якої можна розробити та реалізувати реальну довго- та короткострокову стратегію розвитку та управління об'єктами рекреації України.

Результати та їх обговорення

Авторські дослідження та розробки щодо ефективного функціонування та управління об'єктами рекреації показали – для розробки достовірної стратегії та моніторингу процесів управління об'єктами рекреації необхідно створити механізм, який дозволить оцінювати, як інвестиційну привабливість об'єктів рекреації, так і враховувати їх соціальне значення для суспільства. Таким механізмом може бути система інформаційного моніторингу, яка технічно реалізована на технології сховищ даних, що на відміну від технології баз даних дає можливість ввести показник часу у якості одного з критеріїв аналізу, що дозволить формувати управлінські рішення стосовно об'єктів рекреації у відповідності з тенденціями у транзитивній економіці України.

Слід зазначити, що практично всі об'єкти рекреації в Україні було створено ще за радянські часи з відповідною інфраструктурою активів, рівнем сервісу та світоглядом керівництва щодо важливості цієї діяльності як бізнесу. Тому вони традиційно були додатком до іншої діяльності юридичної особи і орієнтувалися не на ринковий попит, а на виконання певних директив та соціальних зобов'язань. Ті ж з об'єктів рекреації, що функціонували як окремі юридичні особи, несли в основному соціальне навантаження і сприймалися скоріше як бюджетні установи, ніж суб'єкти господарської діяльності. Як результат, діяльність більшості об'єктів рекреації в Україні не оцінювалась за критеріями ринкової ефективності, а їх керівництво мало потребу в удосконаленні лобістських механізмів, а не ефективності управління. З розвитком ринкових відносин і скороченням обсягів державної підтримки економіки така ситуація призвела до важкого фінансового стану навіть потенційно найбільш конкурентоздатних підприємств туристсько-рекреаційної галузі України. При цьому, ці підприємства практично працювали за давальницькою схемою господарювання, коли послуги надавалися об'єктами рекреації, а основні фінансові потоки проходили через посередників. Крім того, на початку незалежності в Україні було розірвано управлінську вертикаль, що тягнулася до Москви, а власні органи управління тільки почали формуватися, тому держава займалася управлінням стратегічних галузей економіки, до яких рекреація не належала. Вихід було знайдено у введенні зовнішнього управління, тобто виходячи з положень кібернетичної науки зробили закриту систему відкритою, формування якої здійснювалось, у першу чергу через передачу підприємств в оренду трудовим колективам, а у другу чергу - в управління всім бажаним, якими у рекреаційній галузі України стали керівники професійних спілок. При подальшому розвитку цих процесів держава зажадала повернути собі важелі впливу у галузі, але конфлікт інтересів, що виник між керівниками професійних спілок та державними органами, максимально ускладнив цей процес і це є темою окремого дослідження.

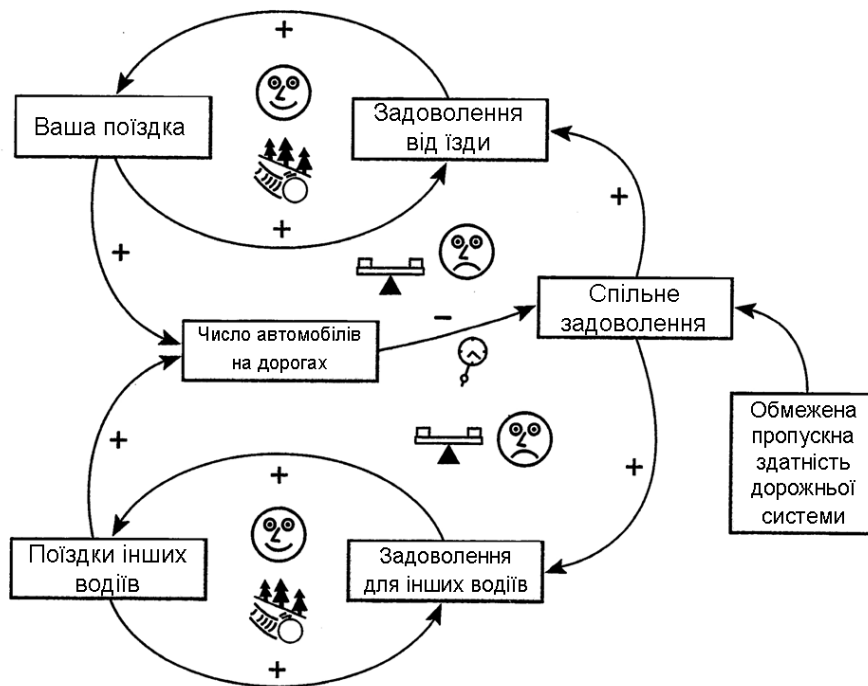
В Україні продовжується невизначеність з правами власності на об'єкти рекреації, особливо з тими що розташовані у Автономній Республіці Крим. Це пов'язано з незавершеністю інституційних перетворень в Україні, які супроводжують процес ринкових перетворень. Нажаль, це призводить до відсутності цікавості інвесторів до перетворення об'єктів рекреаційної сфери в Україні на капітал, а

також до поширення проявів трагедії систем спільного використання в Україні.

Прояви трагедії систем спільного використання є дуже розповсюдженими і це дуже поширена ситуація у галузі рекреації. Вона масштабно розгортається в місцях відпочинку – прекрасні чисті пляжі приваблюють людей і, коли людей стає багато, там уже не знайдеш тієї принадності, заради якої, власне, сюди й приїжджають відпочиваючі. Те ж саме у світовому масштабі відбувається в Інтернеті: щодня з'являються тисячі нових веб-сайтів, але в години пік доступ до них стає настільки повільним, що в цей час навіть равлика можна було б назвати рисаком.

Коли досягається граничний рівень попиту й у системі не залишається запасу продуктивності кожен новий користувач зменшує вигоду всіх інших. Виграш одного виявляється проблемою для оточуючих. Тому парк Стоунхендж колись був відкритий для всіх відвідувачів - ходи, дивися й торкайся руками. Тепер дивитися на древню споруду доводиться здалека, тому що почав руйнуватися ґрунт, а від дотиків туристів камені стали руйнуватися.

Рік за роком загострюється ситуація в інших національних парках не тільки Великобританії, але й у світі в цілому. Цей архетип відомий як трагедія систем колективного використання (рис.) [1].

Трагедія систем колективного використання

Як видно з рисунку, у верхній посилюючій петлі поїздка приносить вам задоволення і у вас виникає бажання їздити частіше й на більш тривалий час. Ви не самотні – така ж посилююча петля внизу відноситься до всіх інших, хто цінує красу замських пейзажів. Загальне число автомашин і задоволення, яке одержується кожним відпочиваючим, утворюють врівноважуючу петлю для вас і всіх інших. По досягненні певного порогу ніхто нічого не виграє, але всі можуть втратити, тому що ресурси обмежені. Поріг, встановлений ззовні й не залежить від системи. Трагедія розвертається, коли навантаження на систему перевищують граничну величину, але учасники системи діють так, начебто ніяких обмежень не існує.

Ця схема присутня всюди, де експлуатація ресурсів виходить за розумні межі, тому зростає кількість людей, які отримують від цього все менше особистої користі.

Трагедію систем колективного використання неможливо вирішити на індивідуальному рівні. Всіучасники, як правило, хочуть використовувати блага й надалі, обмеживши іншим доступ до ресурсу. Точка опори важеля повинна враховувати системну перспективу, інакше ресурси виявляться виснажені, і ніхто не одержить від них ніякої користі.

У тих же національних парках використовують ряд заходів, що обмежують доступ відвідувачів: визначена кількість місць на паркуваннях, малі швидкості автомашин, плата за вхід, дороги, що блокуються, внутрішній громадський транспорт, що скорочує збиток, який завдається відвідувачами.

Стратегія сучасної компанії повинна бути адекватною бізнес-середовищу, що змінюється. Всесвітньо відомі вчені Прахалад К.К., Крішнан К.К. вважають, що впровадження цифрових технологій і глобалізація радикальним чином змінюють природу кожної фірми. У новій екосистемі бізнесу важливо не володіння ресурсами, а наявність доступу до інформації про ресурси та шляхів доступу до них.

Для вирішення будь-якої проблеми необхідно навчитися залучати ресурси з будь-якої точки світу. Стратегії компаній, які орієнтовані на довгостроковий успіх, повинні будуватися з урахуванням розуміння того, що сучасний споживач вимагає до себе індивідуального підходу й більше не готовий миритися з пасивною роллю покупця.

У радянські часи були підприємства, продукція яких зі складів заводів одразу відправлялася на смітник, і такі підприємства ніхто не закривав. Іноді для системи було зручніше, щоб певна кількість підприємств і організацій працювали «в холосту», але не було явного безробіття (приховане безробіття все ж було). А у ринковій економіці механізм інший: підприємець виніс на ринок свій товар і одразу ж отримав сигнал зворотного зв'язку – беруть погано. І одразу треба щось робити – знижувати ціну, покращувати рекламу, шукати інше місце для збуту і т. і.

Управлінська суть економічних реформ у перехідній економіці України – перехід до систем управління з більш сильним та ефективним зворотним зв'язком.

У довільній класифікації систем засновник прикладної кібернетики Стаффорд Бір виходив з двох чітких критеріїв. Першим, безперечно істотним критерієм він вважає ступінь складності системи. Приймаючи цей критерій, одержуємо можливість розділити всі системи на три класи. Найменш складні системи, що будуть розглянуті, назвемо простими *динамічними системами*. Системи, що не є простими й відрізняються розгалуженою структурою і великою розмаїтістю внутрішніх зв'язків, назвемо *складними системами*, що піддаються опису. Нарешті, будемо розглядати системи настільки складного виду, що хоча їх і можна називати складними, але точно і докладно описати їх вже не можливо. Назвемо такі системи *дуже складними*.

Другим істотним критерієм, на якому ґрунтується дана класифікація, є розходження між детермінованими і імовірнісними системами. Ці мудровані визначення можна дуже просто пояснити. *Детермінованою системою* варто вважати систему, у якій складові частини взаємодіють таким чином, що точно передбачається. При дослідженні детермінованої системи ніколи не виникає ніякої невизначеності. Якщо задано попередній стан системи і відома програма переробки інформації, то, визначивши динамічну структуру системи, завжди можна безпомилково пророчити її наступний стан. Навпроти, для імовірнісної системи не можна зробити точного детального передбачення. Таку систему

можна ретельно досліджувати й встановити з великим ступенем імовірності, як вона буде поводитися в будь-яких заданих умовах.

Однак, система все-таки залишається невизначеною і будь-яке пророкування щодо її поведінки ніколи не може вийти з логічних рамок імовірнісних категорій, за допомогою яких це поведіння описується.

Приведена, нехай досить довільна, класифікація допомагає зрозуміти кібернетичні задачі, пов'язані з описом систем і керуванням ними. Вона додає цим задачам практичну спрямованість, тому що прийняті за основу класифікації критерії відбивають науковий підхід до дослідження кожного класу систем [2].

Проблеми управління в кожному з п'яти класів систем, що відображені у таблиці, відрізняються по ступені складності, і фахівці з кібернетики вони цікавлять далеко не в рівній мірі. Якщо говорити про промислове виробництво, то техніка швидко досягла такого рівня розвитку, що успішно розв'язує задачі керування як простими, так і складними детермінованими системами.

Якщо ж врахувати прикладну статистику, то задачі керування простими імовірнісними системами також можна вважати в принципі вирішеними. Тільки при переході до двох останніх класів, тобто, до складних і дуже складних імовірнісних систем, потрапляємо в справді цікаву область дослідження. При цьому, перший із зазначених класів представляє область дослідження теорії операцій, а другий – кібернетики.

Класифікація об'єктів з точки зору кібернетичних засад

Клас систем	Прості	Складні	Дуже складні
Детерміновані	віконна застібка	ЕОМ	
	проект механічних майстерень	автоматизація	
Імовірнісні	підкидання монети	зберігання запасів	економіка
	рух медузи	умовні рефлекс	мозок
	статистичний контроль якості продукції	прибуток промислового підприємства	фірма

Існуючий стан управління об'єктами рекреації склався, виходячи з об'єктивних обставин і, безумовно, потребує покращення, оскільки ця робота носить комплексний, міжвідомчий характер, є складною методологічно та організаційно і її пропонується проводити системно на основі засад кібернетики, оскільки рекреаційні ресурси (до яких належать природні умови, об'єкти, явища, що використовуються чи можуть бути використані для відпочинку, лікування, туризму, оздоровлення населення, культурні об'єкти, пам'ятки архітектури, історії, археологічні стоянки, етнографічні музеї, місця, пов'язані з життям, перебуванням видатних учених, письменників, акторів, політичних діячів, викладачів, робітників, селян та ін.) чисельні та різноманітні, тому використання інших підходів до управління, крім кібернетичних, практично не можливе [1].

Висновки

На підставі вищеведеного можна зробити такі висновки стосовно економічних аспектів розвитку підприємств рекреаційного комплексу України з урахуванням кібернетичних засад управління:

1. В Україні відсутня загальнодержавна стратегія розвитку сфери надання рекреаційних послуг як бізнесу. При цьому, розвиток у цьому напрямі Карпатського регіону та Криму має стихійний, не врегульований на місцевому, обласному та державному рівнях характер.

2. В Україні практично відсутня методологічна та методична розробка проблемних питань розвитку сфери надання рекреаційних послуг.

3. Запропоновано використання класифікації системи рекреаційних послуг, виходячи з розуміння кібернетики як науки про керування і зв'язок, і яка може бути основою для створення загальнодержавної стратегії розвитку сфери надання рекреаційних послуг.

4. Попит на діяльність соціально-культурних та оздоровчих закладів в Україні достатньо високий, а рівень захисту інвестицій достатньо низький, що зумовило появу проявів так званої трагедії систем колективного користування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кусков А.С. Рекреационная география: учебно-методический комплекс/ А.С. Кусков, В.Л. Голубева, Т.Н. Одинцова. – М.: Флинта МПСИ. –2005. – 495 с.
2. О'Коннор Д. Искусство системного мышления: Необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем / Джозеф О'Коннор, Иан Макдермотт; [пер. с англ. Б. Пинскера]. – М.: Альпина бизнес букс. –2006. – 245 с.
3. Стаффорд Бир. Кибернетика и управление производством / Стаффорд Бир; [пер. с англ. В.Я.Алтаева]. – М.: Физматгиз. –1963. – 276 с.